

Zsigmond Lóránd Bordi

FORTIFICAȚIILE MEDIEVALE TIMPURII DIN PĂDUREA RICA TURNUL ESTIC

Unul din cele mai interesante și importante situri ale istoriei medievale timpurii din sud-estul Transilvaniei este un complex de fortificații, care se găsește în masivul, situat între defileul Oltului de la Racoș și Pasul Hăghimaș, numit și Pădurea Rica (Rika; Munții Perșani de Nord). Fortificațiile se găsesc la 6 km nord-vest de localitatea Racoșul de Sus, pe o creastă care se ridică între pâraurile Nadeș și Rica, afluenți ai râului Cormoș, pe limita administrativă dintre orașul Baraolt și comuna Vârghiș (pl. 1. 1).

Situl este dominat de Vârful Hegheș sau Boldi (Hegyes-tető), având înălțimea de 684 m (pl. 1. 2), peste care trece în momentul de față limita administrativă. Acest amănunt a cauzat în literatura de specialitate o serie de confuzii, ruinele de aici fiind menționate când pe teritoriul satului Racoșul de Sus, când în hotarul comunei Vârghiș. În realitate, împărțirea teritorială de azi este de factură târzie, deoarece în evul mediu și epoca modernă limita dintre cele două localități și implicit a comitatului Alba (Superioară) și a Ținutului Secuiesc trecea mai la sud: în 1783 pe cursul pâraului Nadeș¹, în 1806 pe cumpăna de ape dintre Olt și pâraul Nadeș², respectiv în 1864 în versantul stâng al pâraului Nadeș³.

Creasta dintre cele două pârauri are o configurație complexă. Pe cei trei kilometri dintre confluența celor două pârauri și vârful Hegheș versanții sudici sunt lini, în timp ce cei nordici sunt relativ abrupti. Această porțiune se termină în vest cu un picior de deal situat perpendicular pe creastă, și care coboară de sub vârf spre valea pâraului Nadeș. Spre vest, în șeaua de după vârf situația se schimbă, versantul sudic fiind cel foarte abrupt, iar cel nordic este mai lin.

Sistemul de fortificații se găsește tocmai în această zonă de forfecare a crestei și include patru obiective distincte sau parțial legate între ele, care urmează unul după celălalt pe o lungime de 500 m. De la est spre vest primul obiectiv este un val (*valul estic*); al doilea este *turnul estic*, imediat după acesta și înconjurat parțial de extremitatea nordică a acestuia;

al treilea este *turnul vestic* situat în șa; al patrulea constă în *valul vestic* (pl. 3. 1).⁴

Valul estic are o porțiune de val dublu în formă de potcoavă, cu raza de 15 m în extremitatea sa nordică, pe creastă, această porțiune înconjurând Vârful Heghieș din nord, est și sud. Diferența de nivel dintre cota maxima a Vârfului Heghieș și val este de 4,5 m. După această porțiune de sub vârf valul continuă ca val simplu, îndepărtându-se de turn pe o lungime de 75-80 m spre vest-sud-vest, după care își modifică ușor traseul, îndreptându-se spre sud-sud-vest și coborând pe un picior de deal cuprins între două râpe abrupte, pâna aproape de valea pâraului Nadeș, închizând astfel accesul pe pantă spre următorul element, turnul estic de pe vârf. În prezent, valul are o lățime de 5,5-6 m și o înălțime până la 0,5-0,6 m. Deocamdată nu a fost cercetat.

Obiectivul al doilea numit de noi convențional *turnul estic*⁵ (pare să fi fost un turn) se află pe Vârful Heghieș, vârf alungit spre vest în formă de lacrimă și care se înalță cu 10-12 m asupra inflexiunii din est a crestei. Locul ruinelor este marcat de o „circumvalațiune” având diametrul de 6 m, adânc de 2 m, rezultat ca urmare a activității căutătorilor de comori.

Pe vârful împădurit se înalță mai mulți fagi bătrâni, ale căror rădăcini, în special pe latura estică și nordică, fac dificile cercetările arheologice.

La 400 m spre vest, pe șeaua-platou dintre Vârful Heghieș și urcușul domol spre creasta principală a Munților Perșani se află o construcție de piatră, probabil un fost turn, numit de noi convențional *turnul vestic*⁶, ale cărui ziduri se mai păstrează până la o înălțime 1,60–2,10 m. Această construcție este lungă de 16 m și lată de 10 m, cu axa longitudinală orientată spre nord-nord-vest. Zidurile groase de 2,5 m, realizate din piatră nefasonată, legate cu var nestins, au fost așezate direct pe roca de bază formată din tuf dacitic. Colțurile de pe latura sudică sunt rotunjite, iar cele de pe latura nordică se închid în unghi drept. Într-o fază ulterioară, zidului i-a fost

¹ EKF. E&TB 2006.

² HERNER János 1987, secțiunea 28, Y 70.

³ PESTY Frigyes 1864, 293.

⁴ BORDI Zs. Loránd 2003b, 83–85.

⁵ Coordonate: N 46° 06.125, E 25° 30.446.

⁶ Coordonate: N 46° 06.064, E 25° 30.136.

adăugată o îngroșare de 0,80–1,10 m, începând de la mijlocul laturii estice până la mijlocul laturii sudice. Această îngroșare, realizată într-un mod mai puțin îngrijit, decât zidăria inițială, și așezată direct pe nivelul de călcare medieval, lărgea partea superioară a acestor laturi până la 3,30–3,60 m. Intrarea în turn, largă de 2,40 m, se află pe partea vestică, la 4,20 m măsurat de la colțul sud-vestic. Pe podeaua intrării, care se află la 1,30 m deasupra nivelului de călcare medieval, s-au găsit urmele unei grinzi carbonizate, probabil de la partea superioară a tocului ușii.

Construcția pare să fi avut trei nivele. Cel inferior, un fel de depozit aflat la nivelul solului, a fost despărțit de cel de-al doilea, aflat la nivelul intrării, probabil printr-o podea de lemn. Etajul superior, care susținea acoperișul realizat integral din lemn, se sprijinea pe partea superioară a zidurilor. Din lemnăria construcției n-a mai rămas decât un strat de cenușă compactă, gros de 8–10 cm situat pe nivelul de călcare medieval.

La sud de turn se găsește o terasă, care în prima instanță pare să fi fost amenajată, dar în urma cercetării s-a stabilit că este de origine naturală.

Între terasă și turn au fost dezvelite urmele unui drum medieval datat cu ceramică de factură asemănătoare cu cele descoperite în interiorul turnului. Drumul a fost refăcut de mai multe ori până în epoca premodernă.

La 50 m spre nord-vest de ruinele turnului se găsește un izvor azi înnămolit, care prezintă urme de amenajare.

La 100 m vest de turn se află un val cu șant, numit de noi *valul vestic*, care închidea accesul spre creasta muntelui. În prezent valul se păstrează cu o înălțime de 0,70–1,60 m și o lățime de 4–4,5 m, fiind distrus atât de eroziune, cât și de intervenția omului. Șantul aflat pe latura estică a valului a fost adâncit în roca de bază, avea forma trapezoidală, cu fundul ușor convex, având o lățime de 2,5 m și adâncimea de 0,90–1,30 m. Traseul valului începe la marginea sudică a platoului, după care coboară spre nord–nord-est în valea pârâului Rica. Cele două secționări ale valului și șanțului nu au oferit materiale arheologice, care să permită încadrarea cronologică. În umplutura șanțului apar fragmente mărunte de lutuială arsă, indicând existența pe val a unei palisade, care a ars la un moment dat. Poziția acestui element defensiv dovedește apartenența sa la sistemul de fortificații.

Un amănunt semnificativ, la un kilometru spre vest de fortificații trece un val de pământ numit de

către localnici *Kakasborozda* (Brazda Cocoșului). Acesta face parte dintr-un ansamblu mult mai mare și coboară de sub Vârful Harghita-Ciceu din zona Pasului Vlăhița, pe partea estică a înălțimilor dintre Vârghiș și Homorodul Mic, până la defileul Oltului de la Racoș, fiind identificat și dincolo de defileu, până în apropiere de Pasul Bogata, respectiv putând fi urmărit și spre nord-vest, prin podișul vulcanic Harghita–Gurghiu. Valul amintit are o lungime totală cartată de 55–60 km lungime.⁷

Fortificațiile din Pădurea Rica apar în literatura de specialitate încă de la mijlocul secolului al XIX-lea.

În 1852 László Kővári scria despre fortificația numită de el Cetatea Huszt, care s-ar găsi la limita hotarului localităților Racoșul de Sus și Vârghiș, pe un vârf de munte, și deși nu i se mai văd ruinele, urmele sale pot fi încă identificate.⁸

În 1853 János Kriza considera cetatea de pe „Dealul Hegheș” ca fiind o fortificație preistorică construită de Attila, regele hunilor. Concomitent menționează și două legende legate de cetate: una despre moartea și înmormântarea reginei Réka, nevasta lui Attila în albia pârâului Rica și o alta despre o luptă dintre huni și daci în Depresiunea Baraolt. Mai amintește și despre o comoară, un tezaur de argint descoperit de o persoană pe nume Máté din Vârghiș, atât de mare încât calul acestuia a pierit după ce a cărat până acasă comoara.⁹ Probabil răspândirea acestei legende explică activitatea intensă a căutătorilor de comori, care au devastat situl.

În ediția a doua revăzută și îmbunătățită a operei sale, Kővári a revenit asupra ruinelor de lângă Racoșul de Sus, considerându-le de această dată ca fiind de origine hunică.¹⁰ Câteva pagini mai încolo vorbește despre o cetate a lui Holofernes, care s-ar găsi tot în Rica, pe un vârf împădurit aflat în hotarul localității Vârghiș unde se mai văd și urme de ziduri.¹¹ Din text nu se poate stabili clar dacă în cazul celui de-al doilea obiectiv nu vorbește încă o dată despre ruinele de pe Vârful Hegheș. Descrierea locației, respectiv faptul că în afara Cetății Kustaly, menționate într-o altă pagină, în zona Vârghișului nu mai există vestigii de acest tip, ne face să considerăm că este vorba tot despre acestea.

Balázs Orbán a numit fortificația de pe Vârful Hegheș *Cetatea Huszt* sau *Cetatea lui Attila*, descriind-o ca un turn circular, înconjurat de două ziduri de incintă concentrice. Nu a cunoscut date privitoare la ridicarea fortificației, dar a pus sub semnul întrebării datarea în epoca hunică, considerând-o mai degrabă medievală. A amintit și faptul că la câteva decenii înainte de vizita sa zidurile aflate încă în picioare

⁷ DÉNES István 2001, 215–236.

⁸ KŐVÁRI László 1852, 179.

⁹ KRIZA János 1853, 175–176.

¹⁰ KŐVÁRI László 1866, 37.

¹¹ KŐVÁRI László 1866, 48.

ale fortificației au fost demolate din ordinul familiei Daniel, proprietar al terenului, în vederea construirii hanului Andaháza de pe drumul din Rica.¹²

La începutul secolului al XX-lea József Könyöki a menționat-o fără o descriere mai amplă între cetățile din comitatul Odorhei și o încadra între cetățile preistorice.¹³

Iulian Marțian a menționat o circumvalație aflată lângă Vârghiș, folosind ca referință opera lui Kővári.¹⁴

În 1938 Zoltán Gaali a publicat o carte în două volume despre fortificațiile din Secuime, compilând datele referitoare la cetăți din opera lui Balázs Orbán.¹⁵

La începutul anilor 1970 Géza Ferenczi și István Ferenczi au încadrat fortificația în categoria cetăților de graniță fără datare concludentă.¹⁶

În 1977 Zoltán Székely a descris-o drept o fortificație având un turn central circular înconjurat de un zid de piatră legată cu mortar de var, care se ridică pe Vârful Boldi. A datat cetatea în secolul al XIV-lea datorită acestei forme. Pe planul cetății (pl. 2. 1), pe care o publică după măsurătorile geologului Zoltán Kisgyörgy, se poate observa un turn cu diametrul de 15 pași, împrejmuțat la o distanță de 10 pași de un zid oval cu axul longitudinal pe direcția est-vest, înconjurat la rândul său de un val de pământ aflat la 20 de pași de zid.¹⁷

Peste doi ani frații Ferenczi publicau un repertoriu arheologic al văii Homoroadelor, în care fortificația numită de ei cetatea Réka a fost descrisă ca având zid de piatră legată cu mortar de var, de formă elipsoidală. Au pus sub semnul întrebării existența turnului central, cât și datarea pentru secolul al XIV-lea, argumentând afirmația pe baza unor fragmente ceramice descoperite în cursul unei periegeze la sit, și care ar avea analogii cu cele descoperite la cetatea Kustaly din apropiere și dateate de ei pentru secolele XI–XII.¹⁸

Tot în 1979 a apărut o prezentare a fortificației scrisă de Zoltán Kisgyörgy, care a numit-o cetatea Réka și a plasat-o pe Vârful Hegheș. A descris-o ca fiind alcătuită din ruinele unui turn de piatră cu circumferința de 45 de pași, cu ziduri groase de 1,50 metri. Turnul ar fi fost împrejmuțat de două ziduri concentrice, cea interioară cu circumferința de 140 pași la 10 pași de turn, în timp ce zidul exterior la 20 pași de primul. A menționat faptul că deși nu s-au efectuat cercetări arheologice, fortificația este

datată pentru sfârșitul secolului al XI-lea – începutul secolului al XII-lea de către frații Ferenczi, respectiv secolul al XIV-lea de către Zoltán Székely.¹⁹

László Dávid, în cartea sa despre monumentele medievale din scaunul Odorhei a inclus-o între cetățile de graniță ale regatului Ungariei, plasând-o în apropierea drumului ce leagă localitatea Ocland de pe valea Homorodului Mic cu Racoșul de Sus. Citându-l pe Balázs Orbán, o descrie ca pe o cetate cu ziduri ovale dotată cu un bastion, având în centru turn circular. Datează cetatea după Zoltán Székely, pentru secolul al XIV-lea.²⁰

Teodor Octavian Gheorghiu, în cartea sa dedicată studiului arhitecturii medievale de apărare din România, a numit-o cetatea Attila, fără însă a o descrie, și o datează pentru a doua jumătate a secolului al XIII-lea.²¹

În 1989 Elek Benkő o numea cetatea Réka, descriind-o ca un turn de piatră împrejmuțat de un val de pământ, menționând că pe suprafața ei au fost descoperite fragmente ceramice din secolul al XIII-lea.²²

Reacționând la articolul lui Elek Benkő, István Ferenczi s-a ocupat tangențial și de fortificațiile din Pădurea Rica, pe care le considera relativ timpurii, stabilindu-le funcția în paza și supravegherea drumului medieval, care străbătea Rica, azi abandonat.²³

În replică, Elek Benkő a contestat funcția de supraveghere a unui drum a fortificației, subliniind faptul că aceasta se găsește în hotarul unei localități, care a fost menționată documentar la 1377 și că planul ei se înscrie într-o formă specifică a cetăților senioriale. A menționat faptul că a descoperit pe suprafața sitului un fragment ceramic decorat cu linii incizate. A anexat planul cetății (pl. 2. 2), pe care se poate observa un turn central, flancat pe latura sa estică de un val dublu în formă de semicerc, respectiv la vest de un val de baraj.²⁴

Jenő Janitsek în lucrarea sa privind onomastica și toponimia fostului scaun Brăduț amintește că în hotarul localității Racoșul de Sus pe un vârf stâncos numit Cetatea Réka, există urmele unei fortificații.²⁵

István Dénes, talentatul geolog și arheolog amator, preocupat de problema valurilor din Secuime, a atras atenția într-un expozeu din 1995, la a doua întâlnire regională a Societății Maghiare de Istorie din Zürich, organizată la Miercurea-Ciuc, asupra faptului că în Pădurea Rica mai există și alte obiec-

¹² ORBÁN Balázs 1868, 230.

¹³ KÖNYÖKI József 1906, 294.

¹⁴ MARȚIAN, Iulian 1920, 41.

¹⁵ GAALI Zoltán 1993, I, 135–137.

¹⁶ FERENCZI Géza – FERENCZI István 1971, 1140.

¹⁷ SZÉKELY Zoltán 1978, 63, fig. 21.

¹⁸ FERENCZI Géza – FERENCZI István 1979, 428–429; despre cetatea Kustaly: op. cit: 418–419.

¹⁹ KISGYÖRGY Zoltán 1979.

²⁰ DÁVID László 1981, p. 10; 349.

²¹ GHEORGHIU, Teodor Octavian 1985, 77.

²² BENKŐ Elek 1990, 72.

²³ FERENCZI István 1991, 223.

²⁴ BENKŐ Elek 1991, 232, fig. 1. 4 (fragmentul ceramic); fig. 4. (planul fortificației).

²⁵ JANITSEK Jenő 1993, 120, 131.

tive asemănătoare cu cele aflate pe Vârful Hegheș. În urma primelor cercetări a descris o a doua fortificație, ca un ansamblu format din turn întărit cu valuri de pământ și palisade, care avea rolul de a supraveghea drumul medieval la sfârșitul secolului al XI-lea – începutul celui de-al XII-lea. În ceea ce privește cetatea de pe Heghieș, o considera de asemenea un turn dreptunghiular, făcând parte din același sistem de fortificații, ceea ce va putea fi demonstrat prin cercetări arheologice.²⁶

În repertoriul arheologic al județului Covasna fortificațiile apar sub numărul 37, fiind consemnate rezultatele arheologice publicate până la data aceea.²⁷

Primele cercetări arheologice sistematice au fost începute în anul 1998 și au continuat anual până în anul 2002, fiind întrerupte temporal din lipsă de fonduri. În primele patru campanii cercetările s-au axat în special asupra turnului vestic – obiectiv inedit la acea dată – stabilindu-se forma sa exactă, caracterul terasei aflate pe latura sudică și relația dintre turn și drumul care trecea în imediata sa apropiere. În cursul anului 2001, concomitent cu cercetarea turnului a fost secționat în două puncte și valul vestic.²⁸

Cercetările arheologice au fost strămutate pe Vârful Hegheș în cursul anului 2002, dar au rămas fără rezultate concludente, atât datorită vremii nefavorabile, cât și a unei neînțelegeri, în urma căreia săpăturile au fost suspendate temporar.

O sinteză sumară a cercetărilor și a rezultatelor acestora a apărut în prima jumătate a anului 2003²⁹, iar relația dintre fortificațiile din Pădurea Rica și celelalte fortificații din sud-estul Transilvaniei către sfârșitul aceluiași an³⁰.

Descrierea, planurile și fotografiile fortificațiilor apar și pe internet, în pagina web redactată de Tibor Szabó, care prezintă cetățile Ungariei medievale. Planurile publicate aici provin din ridicarea planimetrică efectuată în cursul campaniei de cercetare din 1998 (pentru turnul vestic), în timp ce cel al turnului estic este efectuată de către redactor.³¹

În lucrarea sa de sinteză apărută în 2005³² Adrian Andrei Rusu o prezintă ca o fortificație, care poate fi presupusă să aparțină perioadei secolelor XIII–XIV, sub denumirea de Racoșu de Sus I (sau Huszt), localizând-o pe culmea *Hegyestető*. Locația și scurta descriere a punctului corespund realității, dar dimensiunile (16 x 10 m, ziduri înalte de 1,60–2,10 m, respectiv groase de 2,4 m) corespund cu cele ale turnului vestic, pe care o descrie mai jos la punctul

Racoșu de Sus II.³³ Totodată pune sub semnul întrebării contemporaneitatea celor două obiective.

Trecând în revistă bibliografia apărută până în prezent se poate constata faptul că toți autorii, care au publicat până în 1995, s-au referit la fortificația aflată pe vârful Hegheș. Autorii au consemnat-o sub denumiri diferite cum ar fi cetatea Huszt, Attila, Hol(l)ofernes, Réka sau Bo(l)di, fapt care a dus la o anumită confuzie, manifestată câteodată prin prezentarea de două ori sub denumiri diferite a aceluiași obiectiv. La începutul cercetării și noi am folosit denumirea de cetatea Attila pentru fortificația aflată pe Vârful Hegheș, respectiv cea de cetatea Réka pentru cea aflată în șa³⁴, dar ulterior, odată cu evoluarea cercetărilor am considerat mai oportună definirea lor doar ca turnul estic, respectiv turnul vestic.

Părerile cu privire la datarea fortificației s-au împărțit încă de la început. Primii autori care au descris-o, marcați de viziunea romantică asupra istoriei au considerat-o ca fiind un monument din epoca hunică. Primul care a pus sub semnul întrebării această datare, a fost Balázs Orbán, care și-a arătat neîncrederea, acceptând cel mult faptul că cetatea de piatră ar fi putut fi ridicată în locul unei cetăți de pământ din epoca hunică, explicându-se astfel tradițiile, care o legau de regele hun Attila.

Până la sfârșitul secolului al XX-lea au apărut două vederi diametral opuse cu privire la datarea fortificației de pe Vârful Hegheș. Prima este cea susținută de frații Ferenczi și adepții teoriei lor. Aceștia văd în ea un element al lanțului de fortificații de pe granița răsăriteană a Transilvaniei, care se întinde din valea Someșului până la Carpații de Curbură și care ar fi fost ridicat în timpul domniei regelui Ladislau cel Sfânt. Celălalt pol este reprezentat de Zoltán Székely și Elek Benkő, care o consideră o cetate seniorială ridicată în cursul secolelor XIII–XIV.

Primele cercetări sistematice de pe Vârful Hegheș au început în anul 2002, când am secționat movila de dărâmtură aflată în vârf cu o secțiune lată de 1 m și lungă de 6 m. Imediat după îndepărtarea primelor straturi s-a putut constata faptul că movila circulară, despre care s-a presupus că acoperă zidurile ruinei, nu este altceva, decât stratul de dărâmtură format din pietre amestecate cu un pământ conținând urme de var, degajat de căutătorii de comori. În stratul superior, la o adâncime de 0,37 m de la suprafața movilei, a fost descoperit un fragment din umărul unui vas lucrat la roata înceată, dintr-o pastă degresată

²⁶ Textul comunicării „A rikai vár kutatása” a rămas nepublicată.

²⁷ RACv 1998, 40.

²⁸ BORDI Zs. Loránd – DÉNES István 1999, 175–188; BORDI Zs. Loránd – DÉNES István 2000, 229–240; BORDI Zs. Loránd 2001, 237–238.

²⁹ BORDI Zs. Loránd 2003a, 81–82.

³⁰ BORDI Zs. Loránd 2003b, 82–89.

³¹ <http://mars.elte.hu/varak.html> – 29 august 2007.

³² RUSU, Adrian Andrei 2005, 556.

³³ Vezi în acest sens BORDI Zs. Loránd 2003b, 83.

³⁴ BORDI Zs. Loránd – DÉNES István 1999, fig. 1.

cu nisip cu bobul fin, ars reducător, decorat cu o linie în val între două benzi drepte, incizate, databilă în linii mari pentru secolele XI–XIII (pl. 6. 1).

Primele urme care păreau să aparțină unor ziduri, au apărut la adâncimea de 1,35 metri, la 0,80 metri spre sud de la vârful movilei. Acestea au fost singurele rezultate ale cercetării din acel an, datorită întreruperii lucrărilor.

În cursul anului 2007 cercetările au fost reluate ca urmare a intervenției în zonă a căutătorilor de comori.³⁵

Au fost deschise în total trei secțiuni și o suprafață de mari dimensiuni.

Secțiunea S.1, cu dimensiunile de 6 x 1,20 m, având orientarea de 200°, a reprezentat continuarea prin lățire a secțiunii trasate în 2002. Sub stratul de humus de pădure, gros de 10–15 cm, au putut fi observate două straturi de dărâmtură distincte. Cel superior, gros în unele locuri până la 0,30 m, este un strat poziționat secundar, format din piatră, lentile de var și mortar amestecat cu pământ negru, fiind rezultatul gropilor moderne săpate în movilă. Cel inferior, gros de 0,60 m constă din același tip de moloz, fără a conține însă urme de pământ. Acesta din urmă poate fi considerat stratul de dărâmtură rezultat din demolarea construcției și activitatea primilor căutători de comori.

Sub stratul inferior de dărâmtură, pe o lățime de 1,90 m au ieșit la iveală urmele zidului, sub forma unui strat compact de mortar amestecat cu pietre, rezultat din reșezarea naturală a mortarului cu ocazia demolării zidăriei. Axul stratului compact se găsește sub cel mai înalt punct al marginii movilei.

Pe cele două laturi ale urmelor zidului se găsește un strat de dărâmtură cu un conținut ridicat de var, care se subțiază spre exterior (pl. 5. 1).

Secțiunea 2 a fost dezvelită pe latura vestică a movilei, perpendicular pe axul secțiunii precedente (dimensiuni: 5 x 1,20 m; orientare: 290°). A fost observată aceeași stratigrafie ca și în S.1, cu diferența că aici stratul, conținând mult var, apare și pe suprafața urmelor zidului. Grosimea acestuia este cuprinsă și aici între 1,90–1,95 m (pl. 5. 2), observându-se pe latura interioară două rânduri de pietre aflate în poziție originală.

Secțiunea S. 3 cu dimensiunile 12 x 1 m a fost trasată pe latura estică a Vârfului Hegheș, la 2 m spre est de punctul cel mai înalt al movilei, pe o pantă cu o înclinare de 40°. Orientarea (120°) și dimensiunile secțiunii au fost determinate de spațiul liber lăsat de copacii, care au crescut pe această latură a vârfului și care nu au permis secționarea laturii estice a movilei, nici extinderea completă spre valuri a secțiunii.

Sub stratul de humus de pădure se găseau pietre provenite din vârf, prinse într-un strat de pământ negru,

intersectat în unele locuri de lentile de mortar cu var, după care urmează roca de bază. În secțiune, în special în regiunile sale estice, mai joase, au ieșit la suprafață câteva fragmente de oase de animale. Dintre acestea doar un fragment de coastă de bovine (*Bos primigenius taurus*) sau zimbru (*Bison bison bonasus*), un fragment de mandibulă de mistreț (*Sus scrofa*), respectiv osul calcaneu al unui cal (*Equus caballus*) au fost recunoscutibile.

În ultima fază a cercetării am decoperat suprafața cuprinsă între S.1 și S. 2, realizând o suprafață de 7 x 8 m, în vederea stabilirii formei construcției (pl. 4. 2). Urmele de ziduri se intersectau aproximativ perpendicular, axul laturii vestice fiind orientat la 199°, în timp ce cel al laturii sudice la 290°, având colțul exterior rotunjit în forma unui segment de cerc cu diametrul de 1–1,2 metrii. Forma colțului interior nu a putut fi stabilită, deoarece a fost distrusă de o groapă săpată de căutătorii de comori.

În casetă, din stratul inferior de dărâmtură au ieșit la suprafață șase fragmente ceramice (două aparținând aceluiași vas), singurele dealtfel care au fost descoperite în cursul cercetării:

1. Fragment din gâtul și umărul unei oale îndreptate pe roata înceată, realizată din lut degresat cu nisip fin (pl. 6. 2). Are culoarea brun-roșcată în interior și cenușie în exterior, fiind decorat cu linie în val incizat și o altă linie în partea sa inferioară, prea fragmentară pentru a se putea stabili forma.

2. Fragment din peretele unei oale (pl. 6. 3) realizată cu aceeași tehnică și pastă ca și precedenta. Exteriorul zgrunțuros este ars roșu, cu pete cenușii, în timp ce interiorul este negru. Suprafața fragmentului este decorată cu benzi paralele, late de 3 mm, puțin adâncite, aflate la 5–7 mm una de alta.

3. Fragment de perete de oală (pl. 6. 4), asemănător cu precedentul, ars roșu pe ambele fețe, decorat cu benzi incizate mai des.

4. Fragment din peretele unei oale (pl. 6. 5), realizată pe roata înceată din pastă degresată cu nisip cu bobul relativ mare. Interiorul ars brun-roșcat este zgrunțuros, în timp ce exteriorul de culoare brun-cenușie este neted, fiind decorat cu un o linie în val incizată.

5. Perete de oală (pl. 6. 6) realizată pe roata înceată, din pastă degresată cu nisip fin și mică, având culoare cenușie, cu suprafața netedă cu aspect lustruit. Nu este decorat.

Fragmentele ceramice pot fi încadrate în linii mari în ceramica medievală databilă în secolele XI–XII, în special pentru a doua jumătate a intervalului. Ceramică asemănătoare a fost descoperită la Cluj-Mănăștur, datată pentru secolul XI,³⁶ Alba Iulia, datată pentru secolele XI–XII,³⁷ Sâncrăieni, datată

³⁵ Autorizație 247/2007. Cercetarea a fost finanțată de către Asociația Dobó-Valál Egyesület din Baraolt.

³⁶ IAMBOR, Petru – MATEI, Ștefan 1979, 613, pl. IV. 6, 7, 10.

³⁷ ANGHEL, Gheorghe 1968, 473, fig. 4, 6, 7.

pentru sfârșitul secolului al XII-lea,³⁸ respectiv Ugra, unde este datată pentru sfârșitul secolului XII – începutul secolului al XIII-lea³⁹. Cea mai apropiată asemănare și cea mai relevantă din punctul nostru de vedere este cea cu ceramica descoperită în cursul cercetării turnului vestic,⁴⁰ fapt care impune de la sine contemporaneitatea celor două construcții.

În urma primei campanii de cercetare, din anul 2002, s-a adevărit faptul, de altfel acceptat în literatura de specialitate, că pe Vârful Hegheș a existat o fortificație construită din piatră, dar abia cercetările efectuate în 2007 au putut oferi informații probate cu privire la forma ei.

În primul rând s-a constatat faptul că cercetătorii, care au fost preocupați de această fortificație, au tras concluzii doar pe baza celor observate la suprafață, fiind înșelați de forma movilei, rezultată în urma activității căutătorilor de comori.

Din suprafețele dezvelite a reieșit că urmele zidurilor fortificației descriu o formă aproximativ pătrată, cele două laturi intersectându-se într-un colț rotunjit în exterior, cu ziduri cu o grosime probabilă cuprinsă între 1,90–2,00 m. Privind tehnica de zidire dispunem de prea puține informații, deoarece cele câteva pietre care s-au păstrat pe locul lor, sunt insuficiente pentru a se putea trage concluzii. Totuși, pe baza molozului din care este compusă movila, se poate afirma că zidăria s-a făcut din piatră locală nefasonată și piatră de râu, legate cu un mortar cu un conținut ridicat de var.⁴¹

Îngrădirea de către copaci a suprafeței de cercetare nu a permis cercetarea traseului zidurilor aflate pe laturile nordice și estice, și astfel stabilirea formei exacte și a dimensiunilor construcției. Singurul indiciu în acest sens vine din secțiunea S. 3, deschisă la 8,60 m spre est de la latura exterioară a urmelor de ziduri, din care nu au apărut urme de zidărie, ceea ce poate indica faptul că dimensiunile exterioare pe axul est-vest al construcției nu au putut depăși 8,50 m. Datorită caracterului restrâns al cercetării nu putem nici măcar extrapola dimensiunile axului nord-sud, care poate fi cuprinsă între 8,50 m (similar cu axul est-vest), respectiv 10–10,5 m, dimensiune pe care o permite configurația terenului. Prin urmare, luându-se în calcul ziduri groase de 1,90–2 m, se poate considera că dimensiunile interioare ale construcției au fost în jur de între 4 x 4-6 m.

În ansamblu, aceste dimensiuni corespund cu dimensiunile generale ale turnurilor și donjoanelor medievale cu plan patrulater din Transilvania.

Totuși în pofida asemănarilor dimensionale, construcția de pe Vârful Hegheș nu poate fi considerată turnul central al unei cetăți senioriale, lipsindu-i principalul element caracteristic acestui tip de cetate: zidul de incintă. Acesta din urmă, menționat de mai toți autorii, începând de la Balázs Orbán, de fapt nu se găsește nicăieri în jurul vârfului. De asemenea, nu există urme ale valului plasat de Elek Benkő pe latura vestică.

Valurile observabile pe teren înconjoară vârful doar pe laturile de nord, est și sud, care sunt relativ abrupte, lăsând neapărată latura vestică mai lină. Această organizare a sistemului defensiv are sens numai în cazul, în care fortificația face parte dintr-un sistem extins, fiind asigurată din partea occidentală, iar atacurile sunt așteptate doar dinspre est.

În ceea ce privește ipoteza cetății senioriale, lansate de Zoltán Székely și susținută de Elek Benkő, documentul din 1377 menționat de Benkő, în care este amintită o localitate cu denumirea de Racoș, nu aduce date concludente. Într-adevăr, în anul 1377 un anume Mihai, fiul lui Ponya de Teremi, este menționat ca deținător al unei părți din domeniul Racoș.⁴² Nu trebuie însă uitat faptul că în regiune există două așezări cu această denumire. Prima, Racoșul de Sus se găsește în Depresiunea Baraolt, la nord de intrarea în defileul Oltului de la Racoș, în timp ce cealaltă localitate, Racoșul de Jos se găsește la ieșirea râului din defileu, la 13 km vest-sud-vest de prima. În hotarul Racoșului de Jos, la sud de Olt, pe valea pârâului Cetății se înalță o cetate seniorială cu formă caracteristică (turn interior împrejmuț cu zid de incintă), numită tocmai Cetatea lui Mihai.⁴³ Perioada de folosire a cetății se poate încadra datorită materialului arheologic descoperit (ceramică, piese de harnașament, pinteni și un vârf de sulită) pentru secolele XIII–XIV.⁴⁴ Suprapunerea numelor și datarea fortificației ne fac să credem că documentul din 1377 se referă la proprietarul cetății din Valea Cetății și nu la o persoană din Racoșul de Sus, mai ales că Cetatea lui Mihai se ridică într-o regiune cu fost statut juridic comitatens, în timp ce cea de pe Hegheș se afla într-o regiune supusă dreptului secuiesc (vezi partea introductivă a lucrării prezente).

Poziția și modul de fortificare a construcției de pe Vârful Hegheș, cât și materialul ceramic redus ca număr, dar foarte asemănător cu cel de la turnul vestic, confirmă în opinia noastră faptul că aceasta a făcut

³⁸ PREDA, Constantin 1959, 850, fig. 24.

³⁹ POPA, Radu – ȘTEFĂNESCU, Radu 1980, 499, fig. 4.

⁴⁰ BORDI Zs. Loránd – DÉNES István 1999, fig. 5. 1 – pentru banda în val; fig. 4. 1, fig. 5. 4, fig. 6. 2 – pentru liniile paralele; BORDI Zs. Loránd – DÉNES István 2000, fig. 3. 1, fig. 4. 3 – pentru vasele cu suprafața lustruită.

⁴¹ Același tip de zidărie a fost dezvelită și la turnul vestic. BORDI

Zs. Loránd – DÉNES István 1999, 176.

⁴² GYÖRFFY György 1987, 200.

⁴³ Pentru prima sa descriere amănunțită vezi ORBÁN Balázs 1868, 204–205, cea mai recentă (RUSU, Adrian Andrei 2005, 524, 555) se pare că o confundă cu o altă cetate aflată la nord de Olt pe Tipia Racoșului.

⁴⁴ ȚUȚUIANU, Costin-Daniel 2000, 78

parte integrantă din același complex de fortificații, fiind un element orientat avansat, probabil turnul de observație al acestuia.

Prin poziția sa care domina creasta dintre pâraurile Nadeș și Rica, a reprezentat un punct de observație

de unde se putea supraveghea valea pâraului Baraolt, respectiv cea a Oltului către Țara Bârsei (pe timp senin se poate vedea chiar și Muntele Tâmpa, la o distanță de 50 km), și a fost un loc ideal pentru construirea unui turn de observație în evul mediu timpuriu.

Zsigmond Lóránd Bordi - Muzeul Național Secuiesc, Kós Károly, 10, Sfântu Gheorghe, RO-520055, bordizsigmond@szznm.ro

Bibliografie

- ANGHEL, Gheorghe
1968 Noi descoperiri arheologice în legătură cu așezarea feudală timpurie de la Alba Iulia. *Apulum*, VII/1, 469–482.
- BENKŐ Elek
1990 Kelet-Erdély „korai” kővárak. In: *Várak a 13. században.*, *Castrum Bene*, 1989, Gyöngyös, 68–85.
1991 Szent László-kori kővárak Erdélyben? *Műemlékvédelem*, 35, 4, 227–236.
- BORDI Zs. Loránd – DÉNES István
1999 Régészeti kutatások a Rika-erdő kora középkori erőrendszerében. *Acta(Siculica)-1998/1*, 175–188.
2000 A Rika-erdei kora középkori erődítmények 1999. évi régészeti kutatása. In: *Acta(Siculica)-1999/1*, 229–240.
- BORDI Zs. Loránd
2001 Előzetes jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 2000. évi régészeti kutatásáról. *Acta(Siculica)-2000*, 237.
2003a Complexul de fortificații medievale timpurii de la Racoșul de Sus - Pădurea Rica. In: *Noi descoperiri arheologice din sud-estul Transilvaniei. Catalog de expoziție*. Redactor: Valeriu Cavruc, Ed. Angustia, Brașov, 81–86.
2003b Fortificații de piatră din secolele XII-XIV din sud-estul Transilvaniei. *Buletinul Muzeului Militar Național*. Serie nouă. 1/2003, vol. II., 82–89.
- DÁVID László
1981 *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. București.
- DÉNES István
2001 Székelyföldi töltésvonulatok 1. *Acta(Siculica)-2000*, 215–236.
- EKF E&TB
2006 *Első Katonai Felmérés. Erdély és a Temesi Bánság*. DVD, Új Arcanum, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeuma Térképtára.
- FERENCZI Géza – FERENCZI István
1971 A varsági Tartód vára és történelmi jelentősége. *Korunk*, 1971, 30, 8, 1138–1146.
1979 Observații de topografie arheologică în partea superioară a depresiunii Homoroadelor (jud. Harghita) între anii 1957–1978. *Acta Musei Napocensis*, XVI, 41–430.
- FERENCZI István
1991 Megjegyzések egy véleménynyilvánítással kapcsolatban, amely Kelet-Erdély kora középkori kővárainak kérdését taglalja. *Műemlékvédelem*, Budapest, 35., 4., 220–226.
- GAALI Zoltán
1993 *A székely ősvárak története, mondája és legendája*. Budapest, 1938, I-II, (Reprint).
- GHEORGHIU, Teodor Octavian
1985 *Arhitectura medievală de apărare din România*. București.
- GYÖRFFY György
1987 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II, Budapest.
- HERNER János
1987 *Erdély és a Rések Térképe és Helységnevtára. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján*. Herner János (szerk.), Szeged.
- IAMBOR, Petru – MATEI, Ștefan
1979 Incinta fortificată de la Cluj-Mănăștur (sec. IX–XIV). *Acta Musei Napocensis*, XVI, 599–620.
- JANITSEK Jenő
1993 *Bardócszék hely- és családnevei. Magyar Névtani Dolgozatok*, 118, Budapest.
- KISGYÖRGY Zoltán
1979 Réka vára. Múlt idők tanúi. *Megyei Tükör*, 2184, 1979. 01. 27.
- KÖNYÖKI József
1906 *A középkori várak. Különös tekintettel Magyarországra*. Budapest.
- KÖVÁRI László
1852 *Erdély régiségei*. Kolozsvár.
1866 *Erdély építészeti emlékei*. Kolozsvár.
- KRIZA János
1853 Székely népmonda Atiláról és a húnokról. *Új Magyar Múzeum*, Anul III, (Vol. I), III, 175–176.
- MARȚIAN, Iulian
1920 *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*. Bistrița.
- ORBÁN Balázs
1868 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból. I. Udvarhelyszék*. Pest.
- PESTY Frigyes
1864 Pesty Frigyes gyűjtése Vargyasról (1864). In: JANITSEK Jenő 1993, 290–293.

- POPA, Radu – ȘTEFĂNESCU, Radu
1980 Șantierul arheologic Ugra. *Materiale și cercetări arheologice*, 14, 498–501.
- PREDA, Constantin
1959 Săpăturile arheologice de la Sincrăieni. *Materiale și cercetări arheologice*, VI, 825–869.
- RACV
1998 Cavruc, Valeriu (Red.), *Repertoriul arheologic al județului Covasna*. Sf. Gheorghe.
- RUSU, Adrian Andrei
2005 *Castelarea Carpatica. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*. Cluj-Napoca, 2005.
- SZÉKELY Zoltán
1978 Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei. *Aluta*, 8-9, 1976-77, 52–110.
- ȚUȚUIANU, Costin-Daniel
2000 Mihályvára – raport de săpătură. In: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1999*. București.

A Rika-erdei kora középkori erődítményrendszer. A keleti torony

(Kivonat)

A Rika-erdei kora középkori erődítményrendszer Felsőrákostól 6 kilométerre északnyugatra, az összefolyásuk után a Kormosba ömlő Sóskút (Nádas)- és Rika-patak között, a Barót város és Vargyas község közötti közigazgatási határt képező enyhe lejtésű hegylábbon helyezkedik el. Az erődítményrendszer négy kelet–nyugat irányban, 500 méter mélységben tagolt, különálló vagy részben kapcsolódó objektumból áll. Keletről nyugat felé haladva az első egy elején *kettős sánc*, amelyhez második objektumként egy *torony* kapcsolódott; a harmadik, a tőlük nyugatra fekvő nyeregben található *nyugati torony*, majd ezután a *nyugati sánc* következik. A rikai erődítések maradványai a 19. század közepétől váltak ismertté a régészeti és történelmi irodalom számára, amely gyakran foglalkozott a helyszínnel, elsősorban annak keleti, a Hegyes-tetőn található objektumával. Első méltatói az erődítményt ős- vagy hun-korinak tartották, míg a 20. század végére két ellentmondó kelezési irányvonal fejlődött ki, amely a vár szerepét a középkori út ellenőrzésében vagy ezzel ellentétben, magánvárként látta.

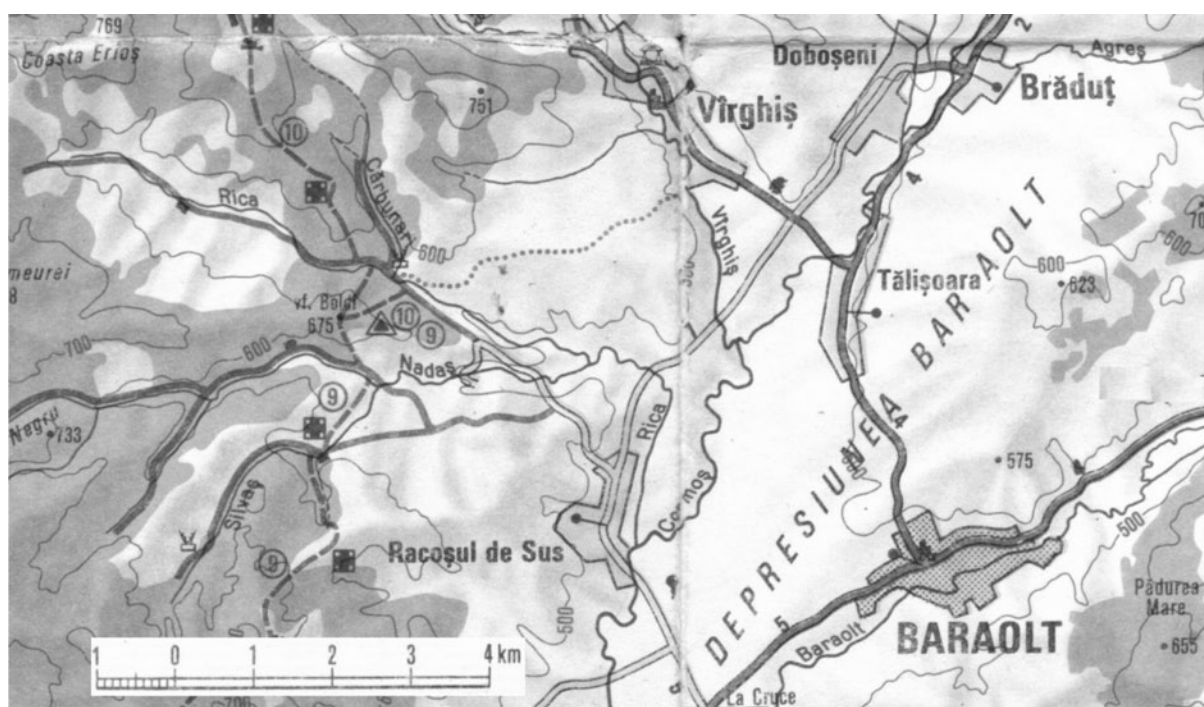
A 2007. évi régészeti kutatás során 3 szelvényt és egy nagyobb felületet nyitottunk, melyekből felszínre kerültek az erődítmény maradványai. A Hegyes-tetői erőd egy négyszögletes, lekerekített sarkú, két méter körüli falvastagságú, kb. 8,5 × 8,5-10 méter alapterületű torony volt, amelyet a 18. század folyamán alapokig lebontottak. A szelvényekben talált kerámiatöredékek a nyugati toronyéval egykorúnak mutatják, vagyis a 12. századra kelezik. A tető környékének erődítése, a sáncok, amelyek csak félig ölelik körbe, fedezetlenül hagyva a nyugati oldalt, nem támasztják alá a magánvár besorolást, szerepe inkább az erődítményrendszer előretolt védelmi állása, valamint a megfigyelés lehetett.

The Early Medieval Fortifications of the Rika Forest. The Eastern Tower

(Abstract)

The ruins of the eastern tower of the Rika Forest fortifications surmounts the peak of Hegyes, that rises between the valley of the Nádas and Rika creeks in the southern part of the Northern Perșani Mountains. The Rika Forest fortification is formed of four distinct features proportioned in 500 m depth, from east to west. The first one is a partially *double rampart*, followed by a *tower* as second feature; to the western saddle we can find the third one, the *western tower*, and the last one the *western rampart*. The ruins of the fortress have been known for the archaeological and history literature since the middle of the 19th century. Its location has been often discussed, especially its eastern object. At first the fortification was considered of prehistorically or Hunnic origin. Later, until the end of the 20th century, two contradictory lines have developed. The date of building and the use of the fortress knew two different conceptions. In the first case the authors think that the fortress was built at the end of the 11th century and his role was the guard of the medieval Rika's highway, in the other case the fortress was considered to be a fort that was built by a local landowner in the 13th or 14th century. The archaeological research was begun at the site in 2002. In 2007 the research was restarted with more efficiency, when we opened three trenches and one surface.

The research established that the fort of the Hegyes-peak was a quadrangular stone building with rounded external corners. The wall was excavated in the 18th century but its 1.9 meter foundation trench can be seen at the original ground level. The original size of the tower was probably 8.5 × 8.5-10 meter. The pottery fragments found in the ruin layer are contemporary with the 12th century pottery that was found in the western tower. The partially palisaded enclosure style shows that it might have not been a private fort, his original task was the observation and that it was a watchtower of the fortification system.

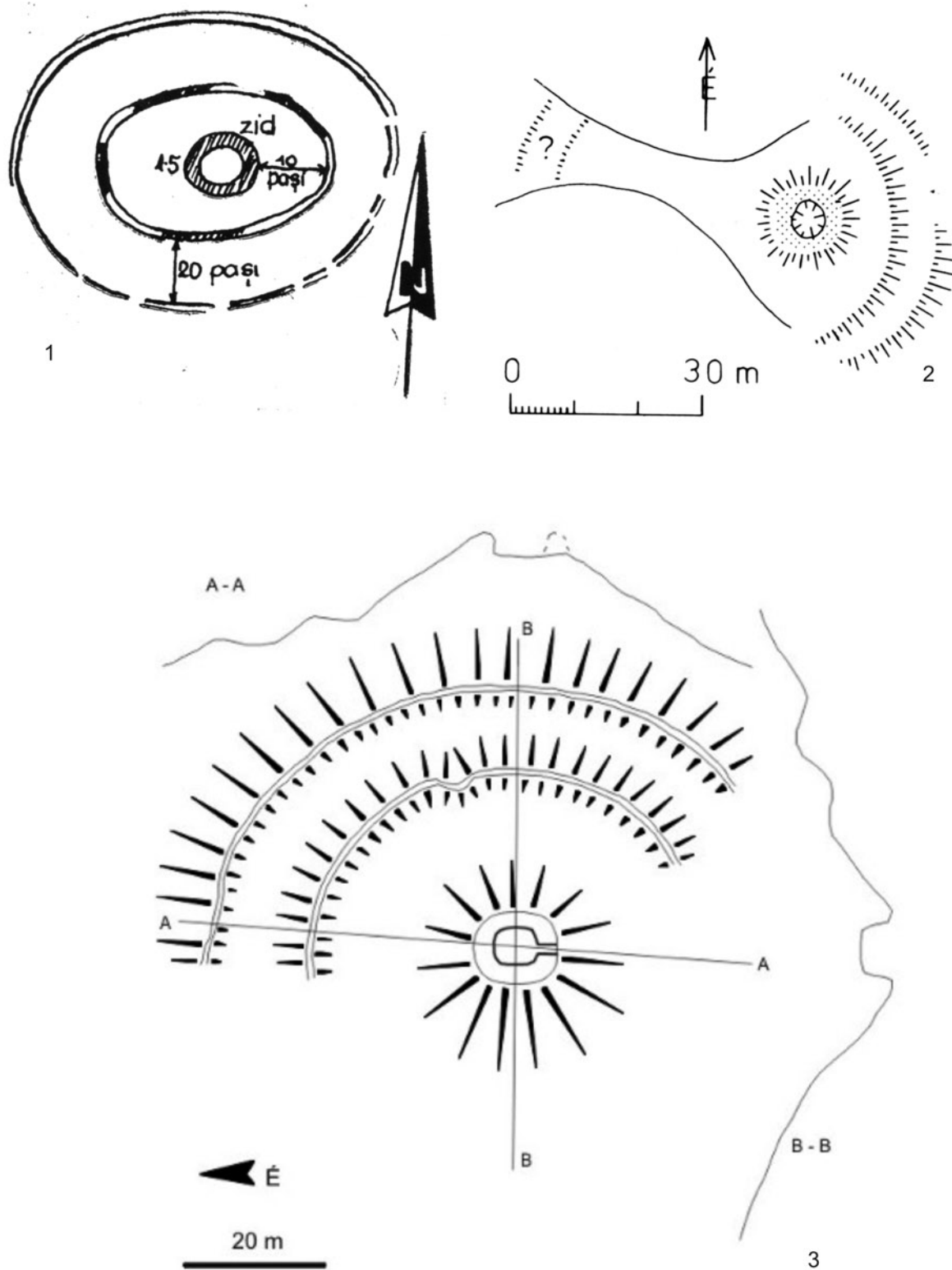

1

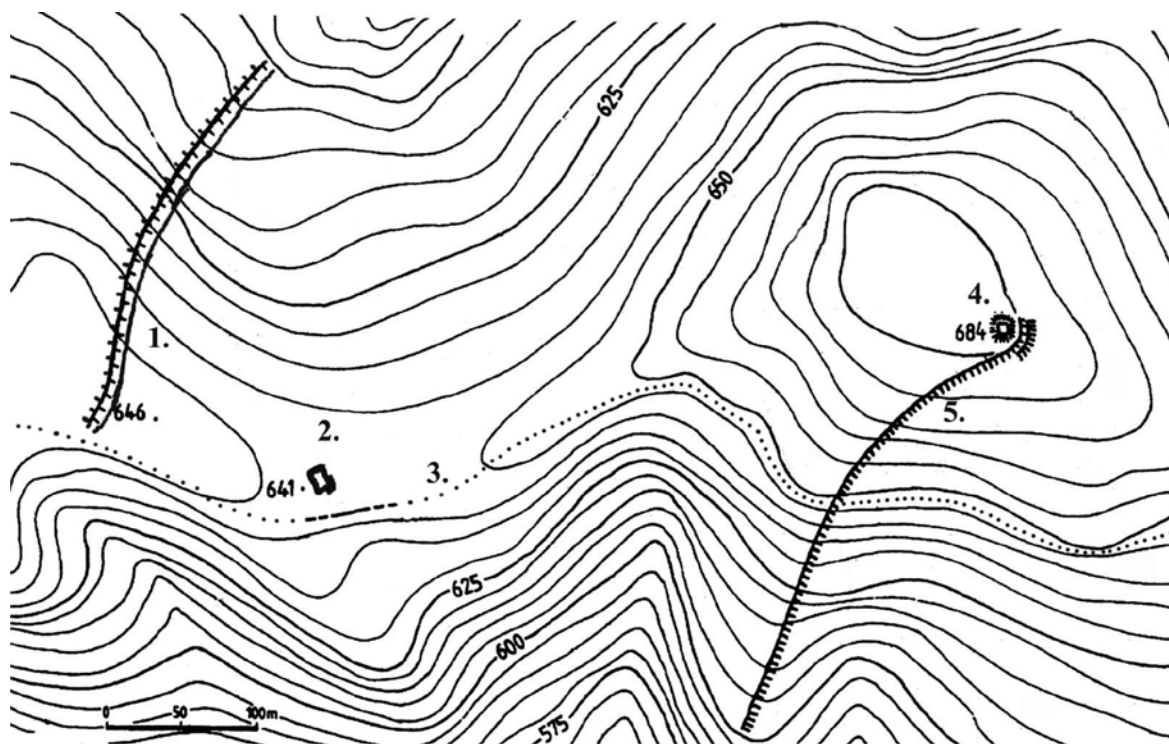

2

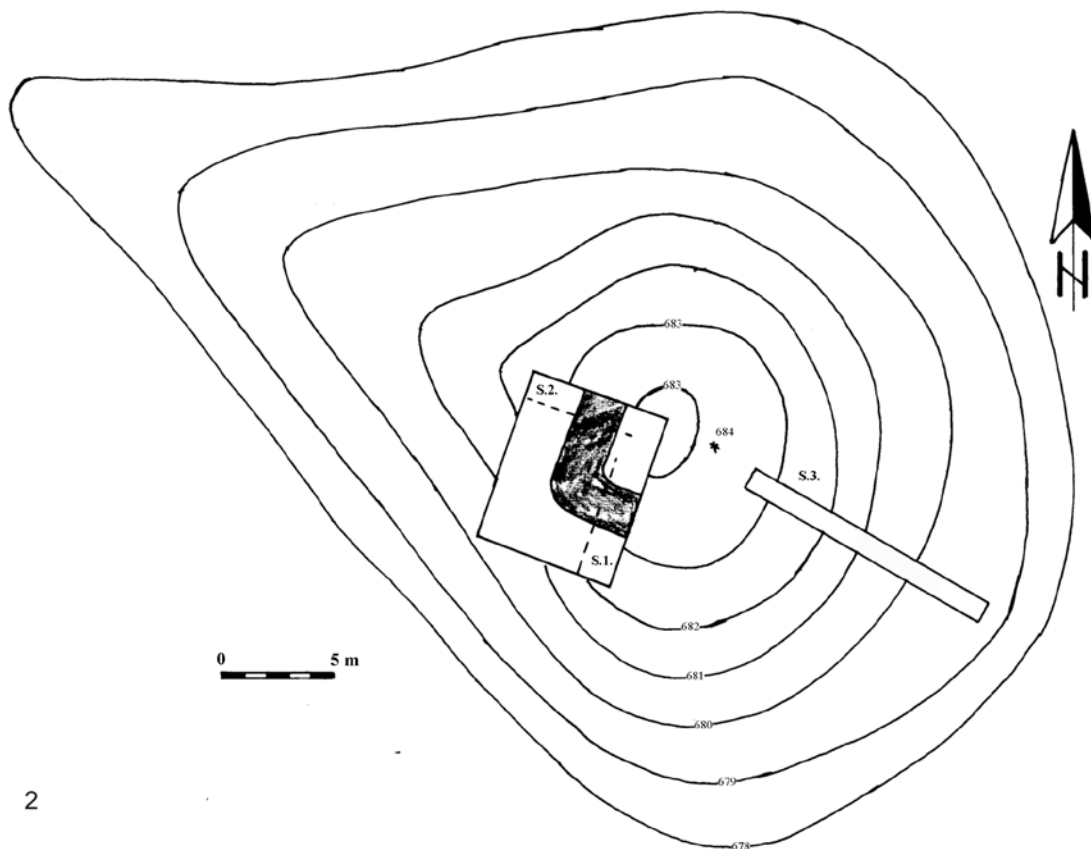
Planșa 1 1. Localiția complexului de fortificații (la vest de vârful Boldi); 2. Vârful Hegheș văzut dinspre sud-est (Foto István Dénes)

Planșa 2 1. Cetatea Boldi (după Zoltán Székely); 2. "Cetatea Attila" (după Elek Benkő); 3. Cetatea Attila (după Tibor Szabó)

1

2

Planșa 3 1. Planul sistemului de fortificații din Pădurea Rica (Indice: 1. Valul vestic; 2. Turnul vestic; 3. Drum medieval; 4. Turnul estic; 5. Valul estic); 2. Vârful Hegheș cu planul săpăturilor

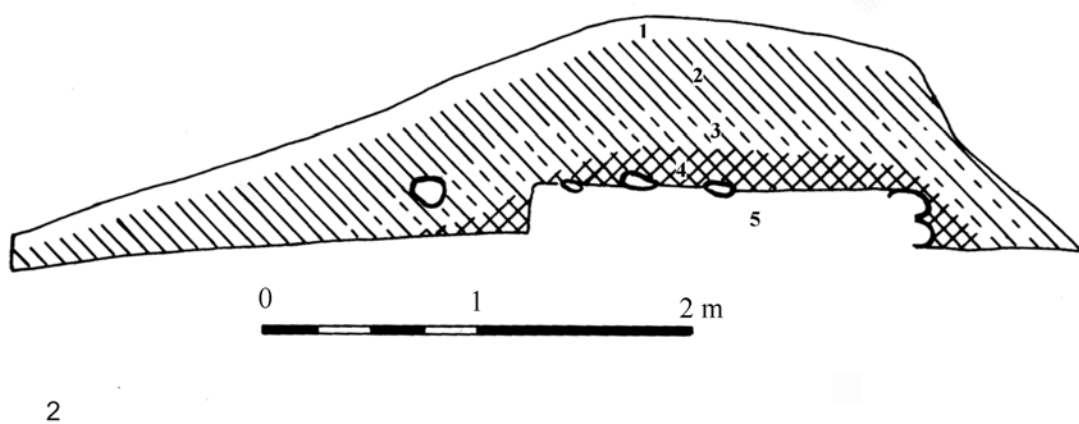
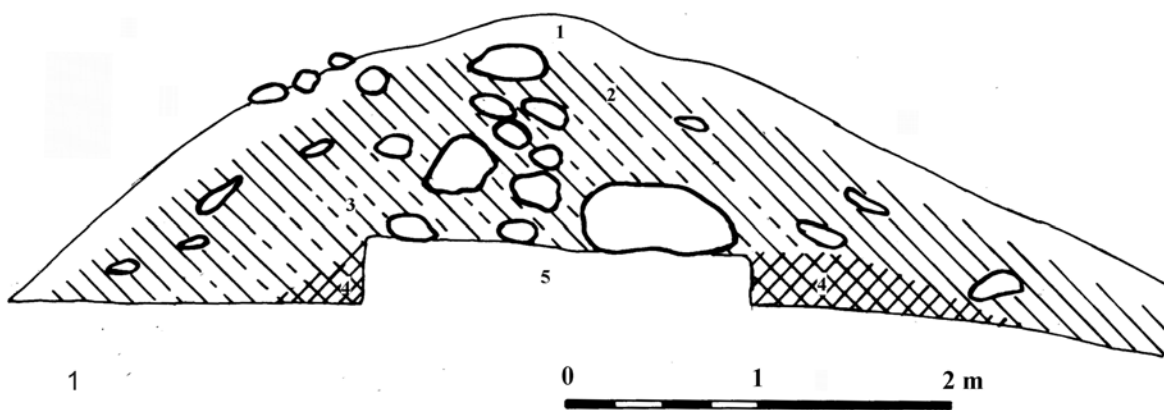

1

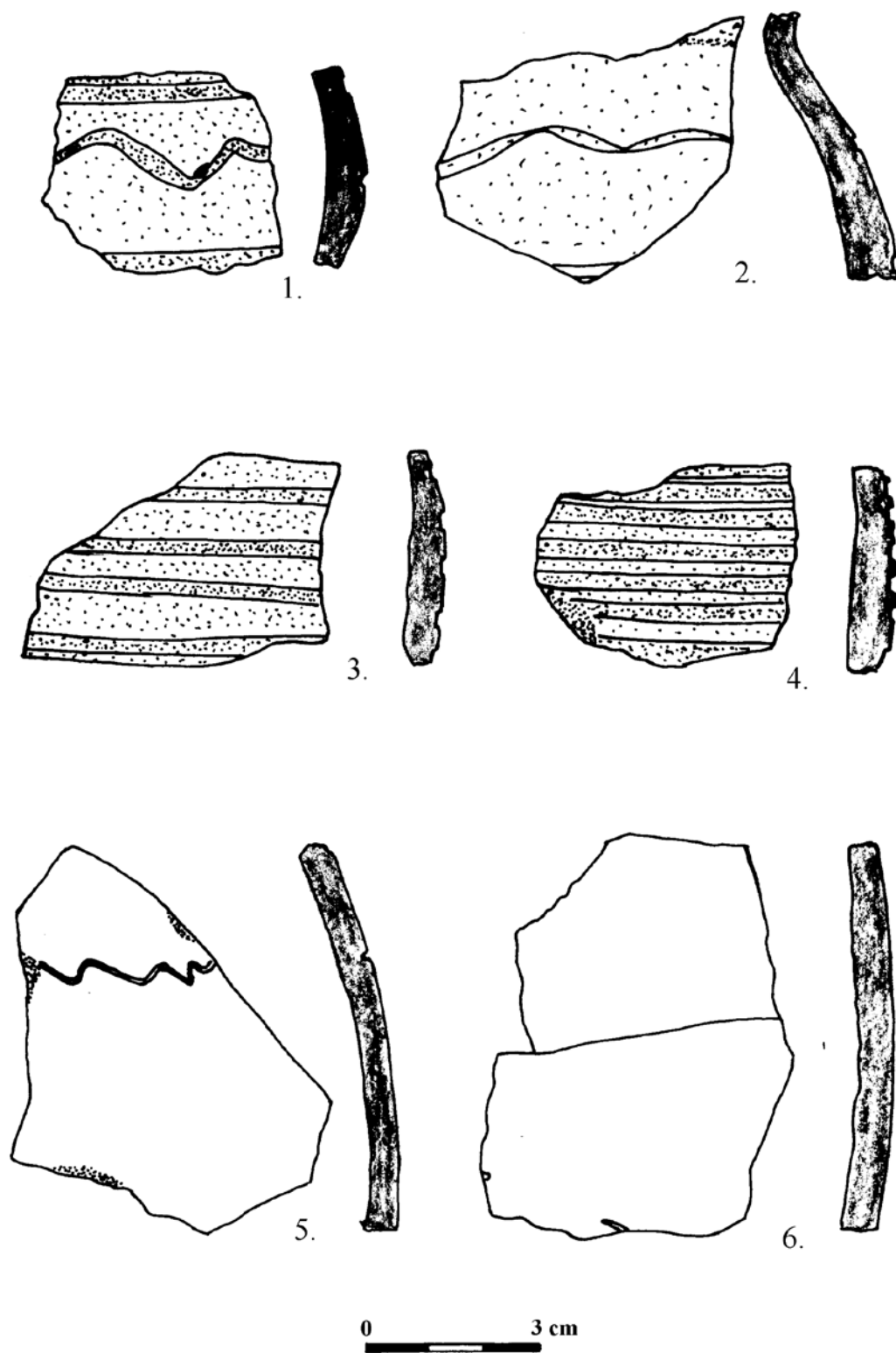

2

Planșa 4 1. Vârful Hegheș dinspre vest; 2. Urmele zidurilor în suprafața de cercetare extinsă

Plansa 5 1. Profilul estic al S.1; 2. Profilul nordic al S.2 (Legendă: 1. Humus de pădure; 2. Strat de dărâmtură secundară; 3. Strat de dărâmtură primară; 4. Strat cu mult var și mortar; 5. Urmele zidurilor)

Planşa 6 Fragmente ceramice descoperite la turnul estic